

ELORE (ISSN 1456-3010), vol. 18 – 1/2011.

Julkaisija: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry.

[http://www.elore.fi/arkisto/1_11/kirjat_kyto.pdf]

KIRJA-ARVIO

RAJOJEN YLITYKSIÄ RAUTAKAUDEN ÄÄNIMAISEMAMASSA

RAINIO, RIITTA 2010: Suomen rautakautiset kulkuset, kellot ja kelloriipukset: äänimaiseman arkeologiaa. Vantaa: Suomen musiikkikirjastoyhdistys ry. 250 sivua.

Meri Kytö

Riitta Rainion musiikkiarkeologian alaan kuuluva väitöskirja *Suomen rautakautiset kulkuset, kellot ja kelloriipukset: äänimaiseman arkeologiaa* on tinkimätön ja hämmästyttävä tutkimus. Teoksessa sovelletaan musiikkiarkeologian lisäksi kulttuurintutkimusta sekä äänimaisematutkimusta ja saadaan tulokseksi mielenkiintoinen ja elävä tulkinta tuhat vuotta mykkänä olleesta ääniympäristöstä soittimiseen ja merkityksineen.

ESINETUTKIMUKSEN JA SOITINTUTKIMUKSEN KAUTTA ÄÄNIMAISEMAMAN REKONSTRUOINTIIN

Yksi tutkimuksen päämääristä on ollut suomalaisten rautakautisten (400–1200-lukujen) arkeologisten hauta- ja kalmistolöytöjen kulkusten, kellojen ja kelloriipusten luettelointi, kuvaus ja luokittelu. Äänenmuodostustavan mukaan kuvailtuna kulkuset ovat onttoja metallipylpyröitä, joissa ääni syntyy sisäseiniin iskevästä helyistä. Kellot puolestaan syttyvät soimaan metallilieriön sisällä olevasta kielestä. Kelloriipuksista puolestaan uupuu kieli ja ne soivat terttuina toisiaan vasten kilisten. Kooltaan nämä esineet ovat verrattain pieniä ja hauraita, ja niitä säilytetään museokokoelmissa Helsingissä, Turussa ja Maarianhaminassa. Kirjan sivuilla voimme kuitenkin tutkiskella näitä esineitä Rainion tarkkojen piirrosten kautta.

Rainio tukeutuu uuteen musiikintutkimukseen, joka käsittää musiikin järjestetyksi ääneksi ja ihmistoiminnan tuotteeksi. Hän tutkii esineitä soittimina ja siten osana musiikinhistoriaa. Tutkimus muuttaa kulkuset, kellot ja kelloriipukset koristeista esineiksi, joissa ääni on ratkaiseva tekijä ja joiden käyttöfunktiona on soittimesta lähtevä ääni.

Rautakaudella on ollut mahdollisesti käytössä kellojen ja kulkusten lisäksi muitakin soittimia, mutta ne ovat maatuneet Suomen maaperään, eikä niistä ole jäänyt osia ylöskaivettavaksi ja tutkittavaksi. Rainio päättelee vallitsevien tosiseikkojen pohjalta, että löytyneet metalli-idiofonit ovat vanhimpia Suomen alueella käytettyjä soittimia. Tämä tulkinta itsessään siirtää äänellisten varhaisvaiheiden tuntemusta vuosisatoja aikaisemmaksi ja tuo musiikin historian kirjoihin soitinrakentajia, joita ei aikaisemmin sellaisina ole noteerattu.

Luokiteltuaan nämä vajaan 500 esinettä muodon, koon, koristelun ja rakenteellisten yksityiskohtien mukaan Rainio siirtyy analysoimaan esineiden sointia. Tämä on toteutettu äänittämällä jokaisen kulkusen, kellon ja kelloriipuksen helähdys lähietäisyydeltä ja syöttämällä nämä äänitykset äänenanalysointiohjelmaan. Ohjelmalla voidaan piirtää äänestä oskillogrammi, josta näkee äänen värähtelyn voimakkuuden aikajanalla, sekä spektrogrammi, josta näkee äänen osasävelien värähtelytaajuudet hertseinä. Kaikkien esineiden sointiominaisuudet eivät ole ymmärrettävistä syistä pysyneet ennallaan: neljäsosasta tutkimuksen kohteena olevista ja tutkijan käsien ulottuville päässeistä esineistä lähti ääni. Nämä esineet ovat viettäneet kauan aikaa maahan haudattuina. Korrosio on murtautunut metallin ominaisuuksia ja osa esineistä on muutoin ruttaantunut myräksi. Lukijan mielessä herää kysymys, kuinka hyviä ääniympäristön sanansaattajia tuhat vuotta mykkänä olleet kulkuset ovat? Kertovatko niiden tukehtuneesta äänistä tehdyt oskillogrammit enemmän 2000-luvun museoympäristön äänimaisemasta vai 1000-luvun rautakautisen asuinalueen äänimaisemasta? Olisiko ollut mahdollista valaa tai takoa rekonstruktioita esineistä samaan tapaan kuin Rauno Nieminen (2008) on tutkinut jouhikoita? Mittaustoimenpiteen tosin ymmärtää arkeologian ja soitintutkimuksen valossa tarpeelliseksi, mutta kysymystä olisi voinut pohtia myös kirjan sivuilla.

HELISEVÄÄ MAGIAA

Kirjan puolivälissä Rainio siirtyy tulkinnallisesti haastavampaan osuuteen eli analysoimaan esineiden käyttöä, käyttäjiä ja merkityksiä ääniympäristössä. Tätä kulkusten ja kellojen helisevää metalliarsenaalia kannettiin rautakauden puvuissa, pääkoristeissa ja võissa, esineitä ripustettiin myös hevosiin. Rainio päätyy pikkutarkan esineiden löytökontekstien tarkastelun jälkeen tulkintaan akustisesta territorista: kulkuset ja kellot loivat kantajansa ympärille kuuluvan tilan, jolla saattoi olla olennaista merkitystä ihmisten välisessä hierarkiassa. Analysoimalla neljän kalmiston ja muiden hautojen kokonaisesinemääriä Rainio saa vahvistusta tulkinnalleen, että kilisevyys liittyi eritoten vauraiden varustukseen tai ainakin hautausmenoihin. Tätä käsitystä tukee myös tieto siitä, että kellot ja kulkuset eivät olleet kovin halpoja esineitä: esimerkiksi 160 gramman kello vastasi arvoltaan jopa kahta lammasta, kolmeatoista hopearahaa tai 220 oravannahkaa.

Harmillisesti tässä kohtaa arkeologiset vihjeet äänen ja soitinten merkityksen yksityiskohdista loppuvat kesken, ja Rainion siirtyy uuteen apuvälineeseen: kirjalliseen perinneaineistoon ja kansanuskomuksiin. *Suomen kansan muinaiset taitat ja Suomen kansan vanhat runot* -kokoelmien loitsuissa ja taioissa kuvastuu rituaalinen äänenkäyttö,

jossa mekastuksella ja mölyämisellä sekä vastavuoroisesti hiljaisuudella kontrolloitiin ympäröivää tilaa sekä tämän- ja tuonpuoleisen maailman rajoja. Metallin äänessä oli tarvittavaa ”väkevyyttä” ja magiaa. Esineiden maagisuus korostui hautapuvuissa, jossa ne oli aseteltu nimenomaan suojelua tarvitseville ruumiinosille, ei ranteisiin ja nilkkoihin, jossa ne helisisivät eniten.

MISTÄ AINEISTOT JOSTA TULKITA ESIHISTORIALLISTA ÄÄNIMAISEMAA?

Omasta äänimaisematutkijan tulokulmastani luettuna sokerina pohjalla tutkimuksen lopussa on luonnostelma rautakauden äänimaiseman kokonaisuudesta. Mistä löytää yli tuhat vuotta sitten eläneiden ihmisten kokemus ääniympäristöstään? Jo yli sadan vuoden takaisten historiallisten äänimaisemien tutkimus on haastavaa monesta syystä. Tutkija ei voi matkata kentälle etnografiaa tekemään, eikä hänen käytettävissään ole niin kutsuttua korvintodistajaa, joka vastaisi kysymyksiin äänen kulttuurisista merkityksistä. Historiallista äänimaisemaa muun muassa ranskalaisten kirkonkellojen kautta tutkinut Alain Corbin (2005, 135) harmittelee, että niinkin katoavaisesta asiasta kuin aistiympäristöstä ei välttämättä saa monipuolista tulkintaa kirjallisten lähteidenkään kautta; arkipäivän itsestäänselvyudet kuten ympäristön äänet jäävät usein mainitsematta. Rainio osoittaa kuitenkin arkeologista huimapäisyyttä ryhtyessään tutkimaan rautakauden äänimaisemaa, josta ei mitään kirjallista eli sanoiksi puettua korvintodistusaineistoa ole. Äänimaisematutkimuksen kentällä tämä on vaikuttavaa.

Rainion metodi on kiinnostava ja yksinkertainen. Hän lähtee liikkeelle karsimalla nykyääniympäristöstä kaikki sellaiset äänet, joiden lähteitä rautakaudella ei ollut. Jäljelle jääneiden äänien seuraan hän alkaa kerätä äänilähteen kerrallaan sovittaen nämä samalla ajan ihmisen elintilaan, eri nautinta-alueille. Lopputuloksena on hieno ja hämmästyttävän elävä kuvaus mitä moninaisimmista äänistä ja niiden kuuluvuudesta. Tulkinta on varovaista, mutta se ei ole tutkimukselle haitaksi, koska itse aineiston käsittelyssä on jo tulosta tarpeeksi. Lukijan mielikuvitus alkaa soida yksittäisiä äänilähteitä ja piha-alueita tutkaillessa.

Tästä huolimatta on harmillista, että voimme vain katsoa kulkusten, kellojen ja kelloriipusten spektrogrammeja, oskillogrammeja ja niistä tehtyjä piirroksia kirjan sivuilta. Näitä tuijottelemalla lukija ei kykene herättämään päässään kyseisen kulkusen tai kellon helinää. Rainion kuvaillessa sivukaupalla näitä pikkuruusia kulkusia ja helyjä, niiden helinän kestoa, taajuutta, koristeita ja pintanaarmuja syntyy lukijallekin niihin jo lämmin suhde. (Tämä lukija tunsu jopa hieman kateutta tutkijaa kohtaan, joka soitti näitä esineitä mikrofonille.) Vielä mielenkiintoisemmaksi tutkimuksen olisi tehnyt äänitelite kyseisistä esineistä. Äänityksiä tai niiden mahdollista arkistointipaikkaa ei ole lähdeluettelossa erikseen mainittu. Toivoisin, että Rainio julkaisisi tai arkistoisi äänityksensä muodossa tai toisessa, jotta tutkimuksen kohteena olevaa helinää pystyisivät kuuntelemaan myös muut asiasta kiinnostuneet. Tuskin muulla tavoin näitä hauraita esineitä pääsee muutoin kuulemaan. Kenties esimerkkinä voisi toimia Turun Aboa Vetus & Ars Nova -museon äänimaisemallinen keskiaikanäyttely *Ääniteitä*

(26.3.–19.9.2010), joka oli hieno esimerkki soveltavasta tutkimuksesta ja siitä, miten aistihistoriaa voidaan herättää henkiin tarkoin koostetuilla kuulokuvilla museotilassa. Rainion tutkimuksen avulla tällaisen näyttelyn voisi koostaa myös rautakaudesta.

MONITIETEISYYTTÄ SELKEÄSANAISESTI

Tutkimustulosten raportointi on niin selkeästi kirjoitettu, että arkeologiaankin perehtymätön lukija pysyy kärryillä tutkijan ajatuksista kaiken aikaa. Teksti on selkeää, mutta rikasta. Tällaiseen väitöskirjatekstiin toivoisi törmäävänsä useamminkin. Tutkimuksen lukijakuntakin on varmasti laajempi tästä syystä. Teksti on kirjoitettu kaikille, kaikki lainasanat tai abstraktimmat termit on selvennetty joko leipätekstissä tai alaviitteissä. Lisäksi täytyy mainita, että kirja on erittäin lukijaystävällinen myös fyysisen muotonsa ja taittonsa puolesta. Reilu A4-sivukoko pelastaa lukijan teoksen runsaslukuisten taulukoiden ja kuvien turhalta tihrustamiselta; pieninkin fontti on vaivattomasti luettavissa. Palstoitettu teksti toimii myös oivallisesti kirjan aukeamilla.

Kirjan anti on laajassa ja perustellussa metodologisessa paletissa. Rainio ei niinkään osallistu tutkimuksessaan teoreettiseen keskusteluun. Hänen pohdintansa on toteavaa, mutta samalla moniulotteista. Tutkimuksen pedanttius ja pikkutarkkuus, perustavaa laatua oleva tilastollinen taustatyö, aikaisemman tutkimuksen kartoitus ja koko aineiston systemaattinen käsittely on periksiantamattomuudessaan vaikuttavaa.

KIRJALLISUUS

- CORBIN, ALAIN 2005: Charting the cultural history of the senses. – David Howes (eds.), *Empire of the senses. The sensual culture reader*. Oxford & New York: Berg.
- NIEMINEN, RAUNO 2008: *Soitinten tutkiminen rakentamalla. Esimerkkinä jouhikko*. Sibelius-Akatemian kansanmusiikin osaston julkaisuja 12. Helsinki: Sibelius-Akatemia.

Filosofian maisteri, etnomusikologi Meri Kytö toimii nuorempana tutkijana Itä-Suomen yliopistossa tutkimushankkeessa Soundscapes and Cultural Sustainability.